

LAZAR ATANASKOVIĆ¹

Novi Sad

FRIDRIH NIČE: SOKRAT I DEKADENCIJA

Sažetak: Ovaj rad tematizuje problem karakterizacije Ničeovog Sokrata kao dekadenta, pokušavajući da pokaže kako Ničeov Sokrat nije mogao biti dekadent od samog početka Ničeove misli, i kako on to tek „postaje“ sa uvođenjem pojma dekadencije u Ničeovu zrelu misao. Posebna pažnja posvećena je hronologiji pojavljivanja pojma dekadencije i definisanju ovog pojma kod Ničea, kako bi se mogao zadobiti odgovarajući horizont iz koga je tek moguće razumeti Ničeovog Sokrata kao dekadenta. Takođe, izlaganje insistira na tome da je nemoguće isključivo preko Ničeove tematizacije Sokrata valjano razumeti pojam dekadencije, čijim razvićem ideja Sokrata, i njegova simbolička funkcija u Ničeovoj misli, zadobija potpuno novo mesto i značenje.

Ključne reči: Niče, Sokrat, dekadencija, propadanje, dekadent

POSTAVLJANJE PITANJA

Uzmimo da se Ničeov stav prema Sokratu – od samog početka njegovog stvaralaštva, pa sve do poznih radova – nije bitnije promenio, kao što to primećuje recimo Đani Vatimo.² Ipak, u Ničeovoj filozofiji se od njegovih ranih spisa, pa do njegovog kolapsa, mnogo toga bitnog promenilo. Prekretnica koja nastaje sa početka osamdesetih, uvođenjem *večnog vraćanja istog* kao centralne koncepcije, za sobom povlači i ostale ključne pojmove zrelog Ničea,³ dok čitav njegov dotadašnji rad, uključujući tu i simboliku Sokrata, u bitnom preuređuje, dodeljujući starim pojmovima nova mesta. *Ecce homo*, ne predstavlja običnu filozofsku autobiografiju, ovo delo može nam poslužiti kao odličan primer Ničeove naknadne revalorizacije njegovih ranijih stavova,

1 E-mail adresa autora: lazaratanaskovic@gmail.com

2 Videti: Đani Vatimo, *Subjekt i maska*, IZDAVAČKA KNJIŽARNICA ZORANA STOJANOVIĆA, Novi Sad, 2011. prev. Saša Hrnjez, str. 55.

3 Videti: Lazar Atanasković, „Ničeov protiv-sistem“, u ARHE, Časopis za filozofiju, Filozofski fakultet – Odsek za filozofiju, Novi Sad, godina X, br. 20/2013, str.162-173.

i njihovog dovođenja u sklad sa zadobijenom pojmovnom jasnoćom pozne Ničeove koncepcije. U svetlu koje Niče sa te perspektive naknadno baca na *Rođenje Tragedije*, kao jedan od ključnih doprinosa tog ranog dela on vidi sledeće otkriće:

„...Sokrat kao oruđe grčkog raspadanja, kao tipični *décadent* prepoznat prvi put. „Razboritost“ protiv instinkta... „Razboritost“ po svaku cenu kao opasna, kao život potkopavajuća sila!...“⁴

Ipak pitanje je da li je Sokrat od početka bio dekadent, i u kojoj meri ga je Niče odista otkrio kao dekadenta još tako rano, ili je pak Sokratova dekadencija, pre valjan zbirni naziv za sve ono što je već u dobrom delu primećeno u *Rođenju tragedije*, ali tad Niče to još uvek nije mogao videti kao dekadenciju? Na ovom mestu, kada pristupamo Ničeovom Sokratu i pitanju dekadencije, mnogo toga zavisi od načina na koji postavljamo pitanje. Svakako da možemo pitati kakav je bio Ničeov stav prema Sokratu?⁵ Ipak, ovakvo postavljanje pitanja možda nije najprikladnije, i to iz dva razloga. Prvo, to bi impliciralo da postoji nekakva već unapred formirana figura Sokrata spram koje bi Niče mogao da zauzme ovakav ili onakav stav, i drugo, time bi se Ničeova misao svela na puko ocenjivanje, i pored izvesnog kurioziteta koji bi možda predstavljalo znanje o tome šta je Niče mogao misliti o Sokratu, takvo istraživanje bi ostavilo zapostavljenim bitnije aspekte problema, koji Niče naziva Sokratom. Stoga nam je potrebnije drugačije pitanje. Ukoliko pristupimo Ničeovom Sokratu kao problemu, a ne isključivo kao istorijskoj ličnosti, onda možemo pitati na sledeći način: Šta je Ničeov Sokrat? Takvo pitanje već je prikladnije u ovom kontekstu, jer odista, od toga da li se Niče lično divio Sokratu, ili ga je pak mrzeo, filozofski gledano ne zavisi puno toga, malo više toga možemo dobiti ukoliko utvrdimo osnovne crte kojima se Niče trudio opisati Sokrata, ali ipak, od toga šta je za Ničea predstavljao njegov filozofski konstruisani Sokrat, za šta ga je on iskoristio, i šta je pod njime podrazumevao, možemo dobiti najviše.

Ovde ćemo ispitati značenje sledećeg odgovora na tako postavljeno pitanje: Ničeov Sokrat je dekadent. Bilo ko iole upućen u Ničeovu misao, teško da bi mogao da se ne složi sa ovim odgovorom. Ipak, šta time dobijamo? Za sada, sigurno, ne mnogo, jer, Sokrata ovde već postavljamo kao nešto unapred nepoznato, pritom objašnjeno preko pojma dekadencije koji nam je

4 Fridrih Niče, *Ecce Homo*, PARTENON, Beograd, 2009. prev. Vladimir Ćorović, str. 69.

5 Kao što je to činio recimo Valter Kaufman, za šta je pravi primer sledeći članak: Walter A. Kaufmann, *Journal of the History of Ideas* Vol. 9, No. 4, Arthur O. Lovejoy at Seventy-Five: Reason at Work (Oct., 1948), pp. 472-491 Published by: University of Pennsylvania Press.

takođe vrlo nejasan. Stoga, kako bismo ovaj odgovor približili i učinili jasnijim prvo moramo ukratko skicirati Ničeov pojam dekadencije.

DEKADENCIJA

Prvi put Niče spominje dekadenciju u jednom neobjavljenom fragmentu iz 1876. godine, i to u smislu propadanja srednjovekovne španske kulture, gde se za sliku te dekadencije uzima Servantesov *Don Kihot*:

„...Servantes se mogao boriti protiv inkvizicije, ali on je radije birao da njene žrtve, jeretike i idealiste najrazličitijih vrsta, čini naprosto smešnim. Posle života punog nesreća i obrta, on je i dalje imao želje da literarno napadne pogrešni ukus španskog čitaoca; on se borio protiv viteških romana. Taj napad pod njegovim rukama služio je neosetno za uobičajeno ironiziranje svih viših aspiracija: ismejao je sve Špance, i među njima sve budale, dok je samog sebe pokazao mudrim: činjenica je da se retko smejalo ijednoj knjizi kao Don Kihotu. Sa jednim takvim uspehom, ona spada u dekadenciju španske kulture, ona je nacionalna katastrofa...“⁶

Iz ovog citata za sada ne možemo mnogo da zaključimo, ipak, vredno je spomenuti da se posle ove beleške iz 1876. godine, ovaj termin ne pojavljuje, sudeći po Ničeovoj zaostavštini, sve do 1881. godine, kada ga on koristi u pismu Francu Overbeku, kako bi njime opisao vlastito loše stanje⁷, i zatim u pismu Hajnrihu Keselicu, gde po prvi put povezuje Vagnera sa dekadencijom, markirajući njegovu operu *Persifal* kao dekadentnu⁸. Potom sledi mesto na kome Niče prvi put dekadenciju piše kao *décadence*, dakle, onako kako se ova reč piše na francuskom jeziku⁹, i kako će se pojavljivati u njegovim objavljenim spisima sa kraja osamdesetih. To mesto iz 1883. godine glasi ovako:

„Duboka neplodnost devetnaestog stoleća. Ja nikad nisam upoznao ljude koji su istinski doneli novi ideal. Najduže sam bio iskušavan da se nadam u karakter nemačke muzike. Snažnog tipa, u kojoj su naše snage sintetički povezane – moja vera. Očigledno sve je *décadence*.

6 eKGWB/NF-1876,23[140] — Nachgelassene Fragmente Ende 1876 — Sommer 1877.

7 eKGWB/BVN-1881,146 — Brief an Franz Overbeck von: 05/09/1881.

8 eKGWB/BVN-1882,272 — Brief an Heinrich Köselitz von: 25/07/1882.

9 Inače sam termin dekadencija, u ostale evropske jezike dospelo je iz srednjeg francuskog gde se pojavljuje kao *décadence*, u kome se razvio od srednjovekovnog latinskog *decadentia* „raspad“, što je opet izvedeno od *decadentem* „raspadanje“, što je prezent participij od *decadere* „raspasti se“. Inače reč je sastavljena od latinskog de „odvojeno, dole“ i *cadere* „pasti“. Videti: <http://www.etymonline.com/index.php?term=decadence>

Mi moramo biti vođeni do temelja, kako bismo najjačima omogućili jednu novu formu egzistencije.¹⁰

U ovom fragmentu već možemo prepoznati zrelog Ničea, koji najavljuje novu formu egzistencije (natčoveka) i svoje vreme prepoznaje kao vreme minimuma, krajnje oslabelosti i neplodnosti, vreme „poslednjeg čoveka“ iz *Zaratuštre*¹¹, pritom kritikujući muziku Riharda Vagnera – koju je ranije video kao suprotnu tendenciju – kao ne manje dekadentnu. Počev od ovog mesta, pa sve do kraja svog stvaralaštva, Niče koristi pojam dekadencije, obično ga pišući (a u objavljenim delima, kao što smo spomenuli, isključivo) kao na francuskom *décadence*. Ipak, zanimljivo je spomenuti da će od 1883. pa do prvog Ničeovog objavljenog dela u kome se spominje ovaj pojam, *Slučaja Wagner*, iz 1888. proći čak pet godina, a u tom delu nalazi se posebno zanimljivo mesto na kome nam Niče ponovo dokazuje kako se on od samog početka bavio upravo fenomenom dekadencije, i kako je zapravo čitava njegova prethodna filozofija bila usmerena ka njezinom razumevanju:

„Moja najveća preokupacija dosad, bio je problem *décadence*, i imao sam razloga za to. „Dobro i Zlo“ čine samo razigrani deo tog problema. Ako je neko trenirao svoje oko tako da prepozna simptome opadanja, taj takođe razume moralitet – on prepoznaje šta se nalazi skriveno ispod njegovih najsvetijih imena i tablica vrednosti, npr. *Osiromašen život*, volja za nepostojanjem, velika iscrpljenost...“¹²

Dakle, dekadencija jeste opšti problem, razumeti moral, kritikovati moral, u pravom smislu moguće je samo ukoliko razumemo dekadenciju. Ipak, Niče često govori o simptomima dekadencije, dekadentnim tipovima, čak i o principima dekadencije, ali u objavljenim delima nikad ne definiše samu dekadenciju. Zbog toga su nam dragocena dva fragmenta iz 1888. godine, u kojima je Niče pokušao artikulirati pojam dekadencije. U prvom od njih naslovljenom sa „Pojam dekadencije“, o tom pojmu Niče zaključuje sledeće:

10 eKGWB/NF-1883,16[5] — Nachgelassene Fragmente Herbst 1883.

11 Poslednji čovek jeste metafora koju Niče koristi kako bi označio savremenog zapadnog čoveka, koga zatičemo kao posledicu nihilističkog kretanja zapadne povesti, on predstavlja tačku minimuma, posle koje mora uslediti prevrednovanje, on se nalazi u povesnoj tački koju Niče prepoznaje kao tačku krize iza koje je moguća ili propast ili započinjanje novog načina egzistencije. Videti: eKGWB/NF-1882,4[171] — Nachgelassene Fragmente November 1882 — Februar 1883.; eKGWB/NF-1883,16[49] — Nachgelassene Fragmente Herbst 1883. Takođe: Fridrih Niče, *Tako je govorio Zaratuštra*, BONART, Nova Pazova, 2002. Prev. Milan Čurčin, str. 18, 21, 26, 27, 218.

12 eKGWB/WA-Vorwort — Der Fall Wagner: § Vorwort. Erste Veröff. 22/09/1888.

„Otpad, raspad, škart nije ništa što bi se po sebi osudilo: ono je nužna posledica života. Pojavljivanje dekadencije je nužno taman koliko bilo koji porast i napredak života; čoveku nije u moći da to ukloni. Um želi obratno, da on bude njihov zakon...

Sramota je za sve socijalističke sistematičare da misle kako može biti takvih okolnosti da društvene kombinacije, odnosno porok, bolest, provala, prostitucija, beda (nedaća, uskraćenost, potreba, teškoća), više neće biti u porastu...Ali to znači suditi životu. Društvu nije dato da ostaje mlado. Čak i pri svojoj najvećoj moći, ono mora praviti smeće i otpad. Što se energičnije i smelije ophodi, to je sve bogatije nesrećnicima, deformiše se, to je sve bliže propasti. Starost se ne uklanja institucijama. Niti bolest. Niti porok.“¹³

A drugo mesto, koje je napisano vrlo brzo posle prvog i spada u istu grupu fragmenata, i naslovljeno je „Za pojam dekadencije,“ iznosi u osnovi isti stav o dekadenciji kao osnovnom fenomenu, ali u nešto drugačijem obliku:

„1. Skepticizam je jedna posledica dekadencije: jednako kao i slobodoumlje. 2. Pokvarenost običaja posledica je dekadencije: slabost volje, neophodnost jakih nadražaja 3. metode lečenja, psihološke, moralne, ne menjaju ništa u toku dekadencije, ne zaustavljaju je, fiziološki su ništa: uvid u veliku ništavnost ovih drskih „reakcija“: forme narkotizovanja protiv određenih fatalnih fenomena koji usleđuju, ali one ne izvlače morbidni element: obično su to herojski pokušaji da se ponište ljudi dekadencije, da se njihova štetnost učini minimalnom 4. Nihilizam nije uzrok, već samo logika dekadencije. 5. „dobro“ i „loše“ samo su dva tipa dekadencije: solidarni su u svim osnovnim fenomenima. 6. socijalno pitanje je posledica dekadencije. 7. bolesti, pre svih nervne bolesti i bolesti glave znaci su da je sva odbrambena snaga jake prirode odsutna; isto govori iritabilnost, tako da su bol i užitak samo prednjoplanski problemi.“¹⁴

Ova dva mesta ovde smo naveli u celosti, zbog njihovog izrazitog značaja za razumevanje dekadencije kod Ničea, na oba mesta moramo zapaziti kako Niče dekadenciju prepoznaje kao osnovni fenomen, koji se nalazi pre dobra i zla, pre morala, i neodvojiv od nihilizma kao njegove logike. Kako bilo, za ovu priliku bila bi nam potrebna nešto konciznija definicija dekadencije, i po mogućstvu kraća, jer u svakom slučaju Ničeova izlaganja pojma omoguća-

13 eKGWB/NF-1888,14[75] — Nachgelassene Fragmente Frühjahr 1888.

14 eKGWB/NF-1888,14[86] — Nachgelassene Fragmente Frühjahr 1888.

vaju nam da zaključimo na osnovu njih, premda odista ne pružaju posebnu definiciju.

Dakle, pitanje koje trebamo postaviti je sledeće: Šta je ono specifično za dekadenciju kod Ničea, šta zapravo ona označava? Uz malo smelosti bismo mogli reći da je dekadencija kod Ničea *conditio humana*. Nju ne treba nipošto mešati sa pukim propadanjem, ona predstavlja način propadanja specifičan za čoveka. Od samog početka, problem ništavnosti ljudske egzistencije, u početku verovatno pod ozbiljnijim uticajem Šopenhauera, jeste lajtmotiv Ničeove misli, čitava konstrukcija *Rođenja tragedije*, antitetika dioniskog i apolonskog, izrasta na toj izvornoj napetosti, na spoznaji o ljudskoj fragilnosti i nestalnosti, koja je našla izraza još u mitskoj svesti Helena, koja nam pored sveta Olimpljana, nudi i suroviju istinu, spram koje je ovakav svet uopšte bio izgrađen, stoga, zadivljenom posmatraču, Niče dobacuje:

„.....Nemoj se udaljiti, već prvo saslušaj šta helenska narodna mudrost kazuje o tom istom životu što se tu s tako neobjašnjivom vedrinom pred tobom prostire. Priča se drevna bajka kako je kralj Mida dugo lovio u šumi mudrog Silena, Dionisova pratioca, a nikako da ga uhvati. Kad mu je najzad pao šaka, upita ga kralj šta je za ljude najbolje i najsavršenije. Ukrućen i nepomičan, demon čuti: dok najzad, prisiljen kraljevim navaljivanjem, uz grohotan smeh ne prasne ovim rečima: Bedni kratkovečni rode, slučaja i tegoba porode, zašto me prisiljavaš da ti kažem ono što bi za tebe bilo najprobitačnije da ne čuješ? Ono najbolje – za tebe je sasvim nedostižno: ne biti rođen, ne postojati, biti ništa. A drugo po redu najbolje za tebe, to je – da ubrzo umreš.“¹⁵

Na ovom osnovnom uvidu, kroz njegovo variranje, i pojavljivanje različitih načina za nošenje sa njim, po Ničeu, bio je izgrađen čitav svet starih Grka, ipak, što je zanimljivo za primetiti, kroz čitavo *Rođenje tragedije*, Niče varira motiv propasti tragičke kulture kao isprva valjanog odgovora na silenovsku spoznaju, i sa njom uopšte svega helenskog. Motiv propadanja frekventan je ne samo u *Rođenju tragedije* već i u ostalim ranim Ničeovim delima, kao što su *Nesavremena razmatranja*, i spis *O budućnosti naših obrazovnih institucija*. Niče pokušava da se nosi sa ovim problemom, on navodi zdrave ili nezdrave obrasce, kritikuje uzroke propasti, ipak, bez ikakvog konačnog rezultata, koji bi podario smisao takvim događanjima. Odgovor, do koga konačno dolazi, jeste krajnje bizaran, barem ako ga navedemo u sledećoj formi:

15 Fridrih Niče, *Rođenje tragedije*, DERETA, Beograd, 2001. prev. Miloš N. Đurić, str. 63-64.

stara Grčka je propala, Rim je propao, renesansa je propala, Evropa, Zapad, čitava civilizacija propada, iz prostog razloga što je ljudska!¹⁶ Rešenje, jednako nesvakidašnje, Niču se nameće samo od sebe: Kako bismo izbegli to propadanje, mi moramo prestati da budemo ljudi, način naše egzistencije je takav da konstantno teži propadanju, naše vrednosti su propadljive utoliko što su suviše ljudske. Čitava povest Zapada predstavlja povest nihilizma, kao postupno degradiranje. Ovde dolazimo do mesta sa koga možemo definisati dekadenciju: Dekadencija jeste zbirni pojam kojim Niče označava propadljivi karakter svega ljudskog, a ono što je u najvećoj meri karakteriše, i čini očiglednom, jeste volja da se propadanje izbegne, i vera kako se to upavo čini, dok se isto samo pospešuje. Takvo delanje jeste najčistiji simptom dekadencije, i izražava njen groteskni karakter.

Ovim putem, Niče ne uspeva da izvrne Silenovu mudrost, kao što su to učinili stari Grci,¹⁷ ali zato uspeva da nas natera da se smejemo, uspeva da nas postavi na poziciju samog Silena, sa koje se ljudska propadljivost čini grotesknom, a čovek se pokazuje kao biće čiji svaki pokret namenjen eventualnom izbjavljenju, ide upravo njemu nasuprot, čineći ga sve mizernijim, a njegov život sve bezvrednijim. Dakle, treba povući jasnu granicu između dekadencije, kao pojma kojim Niče označava ne samo propadanje, već tendenciju svega ljudskog ka propadanju, od propadanja samog. Sledeći korak pošto je taj problem razrešen, pošto je čovek označen kao inherentno dekadentan, jeste korak ka prevladavanju čoveka, kao jedinom mogućem načinu da se prevaziđe dekadencija, stoga Zaratustra ne žali za ljudima.¹⁸

---

16 Delez široko problematizuje inherentno negativan karakter svega ljudskog kod Ničea, koristeći za to pojam reaktivnosti, Delez je stava da je ljudska priroda po Niču reaktivna. Pojam reaktivnosti kako ga Delez pripisuje Niču unekoliko može biti sporan, ali ono što nam je ovde bitno jeste pre svega tendencija da se čovek, ili čovečanstvo, označi kao nešto što konstantno negira život, što je nesposobno za svaku akciju, dakle za bilo šta istinski novo, i što je samo reaktivno, dakle takav stav vrlo je blizak stavu da je čovečanstvo dekadentno, ako nije čak i potpuno ekvivalentan sa njime. O ovom Delezovom stavu vidi posebno: Žil Delez, *Niče i filozofija*, PLATO, Beograd. Prev. Svetlana Stojanović, poglavlje: 8. *Da li je čovek suštinski „reaktivan“?*

17 Videti: Fridrih Niče, *Rođenje tragedije*, str. 65. Tu Niče kaže kako su Heleni stvarajući svet Olimpijana, obrnuli Silenovu mudrost i došli do toga: „da bi „najgore za njih bilo da brzo umru, a drugo po redu zlo – što uopšte moraju jednom umreti.“

18 Niče u svim knjigama dela *Tako je govorio Zaratustra*, vrlo frekventno govori o čoveku kao o onome što propada i što mora propasti, takođe on govori o sažaljenju spram takvog dešavanja kao o nečemu što se mora prevazići, navedimo ovde samo sledeće upečatljivo mesto: „One koji propadaju i prolaze volim ja svom ljubavljju svojom: jer to su oni koji prelaze.“ Fridrih Niče, *Tako je govorio Zaratustra*, BONART, Nova Pazova, 2002. Prev. Milan Ćurčin, str. 204.

SOKRAT KAO DEKADENT

Ovde ne možemo dublje ulaziti u Ničeovo rešavanje problema oslobađanja od dekadencije, jer bi to iziskivalo uključivanje čitave pojmovne mreže zrelog Ničea, za šta ovde naprosto nemamo prostora. Ono što nam je bitno jeste to da sada raspoložemo unekoliko skiciranim Ničeovim pojmom dekadencije, što bi trebalo da nam omogući bolje razumevanje Ničeovog Sokrata. Moglo bi se prigovoriti kako nismo došli ni do čega drugog do li do proste tautologije, počeli smo sa tim da je Sokrat dekadent, a došli do toga da je Sokrat čovek, ukoliko je dekadent. Ipak, iako je dekadencija karakteristična za ono ljudsko uopšte, Sokrat je čovek ili dekadent sa nešto posebnijom ulogom u istoriji dekadencije. On je idealan tip dekadenta. U svakom slučaju, opis Sokratove delatnosti u *Rođenju tragedije*, potpuno odgovara formuli dekadencije, sva-kako se sokratizam iz *Rođenja Tragedije*, može uzeti kao pimer dekadencije, premda, Niče toga postaje svestan tek na samom kraju svog stvaralaštva, kada je dekadencija postala tehnički pojam u njegovoj upotrebi. U njegovim ranim spisima, kao što smo gore već pokazali, sam termin dekadencije, ne spominje se nijednom, da bi Sokrat pored sve svoje anti-grčke nastrojenosti, pored njegove simbolike propadanja onog tragičkog, pored sve njegove zlobe i krivice, postao još i dekadent, bilo je potrebno da Niče prethodno razvije ovaj pojam, i tek onda uvidi da Sokrat, koga je u mladosti sa ushićenjem opisivao kao upravo anti-grčkog, da je taj Sokrat zapravo odličan primer dekadencije, ko-jom se on bavio još od mladosti, ne uspevajući da je opiše i pojmovno artiku-liše. Stoga, lako je shvatiti ushićenje starog Ničea, kada konstatuje Sokratovu dekadenciju, jer kao što je u mladosti otkrio Sokratov negrčki karakter, tako je u svojim zrelijim godinama, uspeo potpuno razumeti Sokrata u senci pojma dekadencije.

Sudeći po kontekstu u kome Niče u početku upotrebljava pojam dekadencije, kao i po godinama koje smo naveli, bilo bi u priličnoj meri riskantno označiti celokupno Ničeovo razmatranje Sokrata, kao razmatranje Sokratove dekadencije. Uostalom, prvi put kada Niče na istom mestu spominje Sokrata i dekadenciju, to se događa u fragmentu iz 1886. godine, dakle čak jedanaest godina od prvog spominjanja pojma dekadencije u Ničeovoj zaostavštini. Ovaj fragment, inače nezgodan za navođenje zbog forme u kojoj je pisan (naz-gled nedovršene rečenice, bez interpunkcije pisane jedne ispod drugih) glasi ovako:

„Filozofski moral od Sokrata pa nadalje kao jedna Don-Kihoterija; dobar komad glume; nerazumevanje samog sebe; šta je u stvari to?; idiosinkratično: entuzijazam za dijalektiku – optimistički,

prenadražljiva čulnost, i zatim strah; najveća od svih prevara i samozavaravanja, postaviti između, dobrog, istinitog i lepog identitet i predusloviti ovo jedinstvo; borbu protiv sofista psihološki je teško shvatiti: to je odvajanje koje je neophodno kako ne bi bio pobrkan sa njima (gde su svi pozvani jer su se osećali srodnima). Takmičenje oko mladih - ; vrlina i ironija i oštroumlje kod Sokrata – kod Platona ljubavnik (pederast), umetnik (?), oligarh - ; objava nezavisnosti, odlazak iz polisa, odvajanje od porekla - ; Kritika kulture sa stanovišta „morala“ i dijalektike ! – apsolutno pomanjkanje „istorijskog smisla“ – Simptom dekadencije – ako nisu svi posebni raniji moralni pokreti bili simptomi dekadencije ?¹⁹

Ovo mesto, iako naizgled krajnje nepovezano, jeste prvo mesto na kome Niče direktnije povezuje Sokrata sa dekadencijom. Među raznim Sokratovim „osobinama“ koje nalazimo u prethodnom citatu, svakako se mogu naći tvrdnje koje je Niče izneo o Sokratu još u svojim ranijim delima, sa tom razlikom što je Sokrat sada prepoznat kao dekadent. Ono što je ovde bitno, jeste da se mora pažljivo razgraničiti Ničeovo formiranje pojma dekadencije, od Ničeovog formiranja figure Sokrata u njegovoj misli, i da se ove dve ravni ne smeju svesti na jednu. Sokrat, nikako nije jedini dekadent, i isključivo analizom figure Sokrata kod Ničea, ne možemo objasniti pojam dekadencije, i razviće ovog pojma, koje ima svoj sopstveni koren u Ničeovoj pojmovnoj mreži i koje potom prepozaje Sokrata kao dekadentnu pojavu. Ili drugačije, Ničev Sokrat nije od početka dekadent, on to postaje tek iz perspektive Ničeeve zrele misli, gde između ostalih Ničevih pojmova, sa jakim simboličkim nabojem, dobija svoje mesto i svoju vlastitu simboliku.

Ovde je potrebno još jedno razjašnjenje. Moglo bi se postaviti pitanje o tome kakva je zapravo razlika između Sokrata u *Rođenju tragedije*, koji ima sve osobine jednog dekadenta, i recimo Sokrata iz *Sumraka idola*, gde on biva i eksplicitno označen kao dekadent. Šta je Niče zapravo otkrio? Nije li dodao samo još jedno ime, ili ako hoćemo pogrdu, ispred Sokrata? Razlika je velika, i ogleda se pre svega u sledećem: Sokrat, u *Rođenju tragedije* kao pojedinac koji je stao naspram čitave helenske običajnosti, ima osobine koje odgovaraju dekadenciji, ipak bez konteksta dekadencije, kao crte koja prati i primarno karakteriše sve ljudsko, on se ne može označiti kao dekadent, on ostaje anti-grčki, njegov istorijski značaj kao figure koja personifikuje anti-tragičko kretanje, i koja predstavlja pojavu teorijskog čoveka, neosporan je, ali ostaje bez horizonta povesne opštosti, Niče Sokrata još uvek ne konstatuje kao momenat u opštoj povesti Zapada, koja je u svojoj biti okarakterisana kao dekadentna.

19 eKGWB/NF-1886,7[20] — Nachgelassene Fragmente Ende 1886 — Frühjahr 1887.

Kada Niče to učini, kada Niče prepozna da je govoreći o Sokratu u *Rođenju tragedije*, u stvari govorio samo o još jednom dekadentu, pozicija Sokrata u njegovoj misli biva drugačije određena, pored toga što je Sokrat idealni tip dekadenta, on i dalje spada u tip dekadenta, i deli određene osobine sa ostalim dekadentima, i njegova pojava postaje manje unikatna, više neizbežna, dok njegova delatnost oslikava jedan opšti obrazac, obrazac dekadencije. Ukratko između Sokrata koji je simbol svega anti-grčkog, i Sokrata koji je simbol dekadencije, postoji očigledna razlika.

Vratimo se sada za trenutak prvom spominjanju Sokrata u vezi sa dekadencijom koje smo gore naveli, zanimljivo bi bilo primetiti da Niče Sokratovu delatnost poredi sa delatnošću Don Kihota, koji je opet – doduše kao delo –²⁰ kada je Niče prvi put upotrebio ovaj termin, uzet za simbol dekadencije srednjovekovnog španskog društva. Sokrat radi upravo ono što radi Don Kihot, juriša na vetrenjače, inherentnu krizu grčkog društva, koja je počela još mnogo pre njega,²¹ on pokušava rešiti apsurdnom racionalnošću, on se predstavlja kao heroj, u stvari i sam bivajući ništa drugo do li bolesnik, dekadent. Takođe, upadljiva je sličnost između Servantesa koji je „sebe učinio mudrim“ dok je „druge ismevao“ i Sokrata, nije li Sokrat, samog sebe proglasio za još jedinog mudrog Grka, koji barem zna da ništa ne zna? Premda to znanje nije spasilo Atinjane dekadencije. Isto tako Servantes, koji je mogao „spašavati žrtve inkvizicije“, te žrtve ismeva, njegova karikatura španskog srednjovekovnog mentaliteta, ne spašava Španiju dekadencije. U sličnoj poziciji nalazi se i Vagner, premda za Ničea isprva manje očigledno, stoga je po njegovim rečima iz fragmenta koji smo gore već jednom naveli, vera u nemačku muziku dugo postojala kod njega, da bi je na kraju spoznao kao samo još jednu od formi dekadencije, čija borba je potpuno uzaludna. Dakle, i Vagner i Servantes, i Sokrat su dekadenti, i to ne jedini kod Ničea, koji razvija u svojim poznijim fragmentima, i objavljenim delima, čitavu simptomatologiju dekadencije, u kojoj Sokrat zauzima mesto graničnog slučaja, premda ne manje bitnog od ostalih slučajeva.

Ono što se može oceniti kao izvestan humanistički obrt kod Sokrata, gde se čovek ne postavlja samo kao mera stvari u relativnom, sofističkom, već u

20 U fragmentu koji smo naveli Niče zapravo govori o *Don Kihotu* kao remek-delu dekadencije, a Servantes kao njegov pisac neosporno je morao biti i sam dekadent. Zanimljivo je primetiti liniju koja prožima ujedno delo (roman *Don Kihot*), glavnog lika tog dela (Don Kihota), i samog pisca (Servantesa), svi su jednako dekadentni. Servantes, tako upravo čini isto što i njegov komični lik, kroz Don Kihota prikazao je dekadenciju njegovog vremena i njegovih sunarodnika, uključujući i sebe.

21 Kako je „sokratizam stariji od Sokrata“ Niče primećuje još u delu *Sokrat i tragedija*, videti: eKGBW/ST-1 — Sokrates und die Tragoedie: § [1] Abgeschlossen 01/02/1870.

apsolutnom smislu, iz Ničeove perspektive je upravo ono najopasnije i u osnovi najdekadentnije kod Sokrata. Jer, humanost, čija je odlika dekadencija, nikako ne može uspostaviti istinski valjano razumevanje dekadencije, i iz te perspektive joj se ne može suprotstaviti. S druge strane, kako bi bio opskrbljen mogućnošću da sudi životu, a njegova propadljivost je takođe deo tog života, sokratski čovek mora stvoriti izvesnu instancu koja se nalazi van samog života, a koja pritom ima ingerencije nad istim, ukratko koja može da mu sudi. Tu rađanje moralnog subjekta, sa rudimentarnom poslednjom istancom savesti u obliku *daimoniona*, predstavlja groteskni pokušaj izbegavanja propadljivosti, bekstva od dekadencije koje u krajnjoj liniji samo predstavlja još jedan njen oblik, jer takva instanca koja sudi životu, samim tim se postavljajući iznad života, ne može učiniti ništa drugo do li dokazati humanost upravo kao propadljivi oblik života koji ima potrebu za takvom instancom. Zbog toga, Niče u *Sumraku idola* primećuje kako i sam Sokrat, koji je sebe proglasio za lekara, nije bio ništa drugo do li dugo bolestan, čak i po vlastitom priznanju, i da je pravi razlog za njegovo ispijanje kukute u stvari bio krajnji trijumf dekadencije, a ne izborna pobeda nad optuženim životom.²²

Takav obrazac nalazimo kako kod spomenutih Servantesa i Vagnera, tako i kod Šopenhauera, gde se, doista apsurdno, iz Ničeove perspektive, izbavljenje od propadljivosti inherentne životu, postiže osudom i oslobođenjem od samog života. Taj obrazac tipičan je po Niču i za hrišćanstvo, i to mnogo pre i fundamentalnije, nego kod prethodno navedenih primera. Ipak, Sokrat predstavlja povեսno-filozofsku figuru u kojoj se taj obrazac po prvi put kristališe, stoga za Ničea on nije prvi ili jedini dekadent, niti je dovoljan kao što smo spomenuli, da bi se dekadencija definisala, ali je svakako prvi dekadent sa kojim se može otpočeti povեսt dekadencije Zapada. Dva momenta, kao što smo ovde videli, koji su upečatljivi kod Ničevog Sokrata jesu postavljanje čoveka kao subjekta koji može suditi životu, i postavljanje više instance na osnovu koje on može suditi, čitava povես Zapada variraće ta dva momenta. U protivodnosu spram takve tradicije, Niče predlaže prevazilaženje čoveka kao jedini odgovarajući odnos spram dekadencije, jer jedino ne više ljudska egzistencija, može biti nedekadentna egzistencija. Ničeova ideja natčoveka, zajedno sa idejom večnog vraćanja istog i ostalim pojmovima zrelog Ničea, jeste pokušaj da se prevaziđe dosadašnji paradoks dekadencije, koji se ogleda u temeljnoj nemogućnosti čoveka da se sa njom izbori.

Ničeov Sokrat prema tome ostaje primer neuspeha humanosti u rešavanju njenog najdubljeg problema, problema dekadencije. On predstavlja jedan od

²² Videti: Fridrih Niče, *Sumrak Idola*, ČIGOJA ŠTAMPA, Beograd, 2005. Prev. Dragomir Perović, str. 20-21.

povesnih primera unapred pogrešnog odnošenja čoveka spram vlastite nestalnosti i propadljivosti, on je neosporno dekadent. Ono do čega je nama ovde stalo, i što se nadamo da smo uspeali pokazati, jeste sledeće: Ničeov Sokrat jeste simbol dekadentnog obrasca, i to ne od početka Ničeovog stvaralaštva, već tek iz prizme izgrađenog pojma dekadencije koji se kasnije razvija u Ničeovoj misli. Takođe, uloga koju dobija Sokrat kod Ničea, uvek je simbolička, od samog početka, i možda bi se moglo reći da što Niče manje govori o istorijskom Sokratu, a što više o njegovoj vlastitoj konstrukciji Sokrata, to više Ničeov Sokrat dobija na važnosti u pogledu njegove filozofije. U krajnjoj liniji, sam Sokrat Ničea se mogao malo ili nimalo ticati, ipak figura koja simboliše obrazac zapadne dekadencije, koja ga pruža u još prilično jasnom obliku, za Ničeovu filozofiju morala je značiti mnogo više. Svakako, ne treba tvrditi kako je Ničeov tok misli bio isključivo jednosmeran, i kako je dekadencija nastala bez povezanosti sa njegovom refleksijom o Sokratu, koja je morala imati uticaja na njegovo formiranje ovog pojma, ali ipak, kao što je ovde pokazano, bitno je zadržati distinkciju između dekadencije kao opšteg obrasca ljudskog propadanja, i Sokrata kao dekadenta, i pri izvođenju pojma dekadencije kod Ničea, nikako ne smemo upasti u zamku, i pokušavati da prečicom, preko Sokrata, izvedemo potpunu artikulaciju ovog pojma. Sokrat prema tome jeste bitno mesto Ničeove misli, ali ipak on to mesto dobija kod zrelog Ničea samo iz prizme pojma dekadencije, koji Niče ne formira niti preko Sokrata, niti radi Sokrata, već kako bi razrešio mnogo dublje pitanje, propasti i sudbine zapadne civilizacije, ili čak šire, čovečanstva uopšte, pitanje koje nije ostalo rezervisano samo za njegovu misao.

LITERATURA

Lazar Atanasković, „Ničeov protiv-sistem“, u *ARHE*, Časopis za filozofiju, Filozofski fakultet, Odsek za filozofiju, Novi Sad, godina X, br. 20/2013, str. 162-173.

Žil Delez, *Niče i filozofija*, PLATO, Beograd 1999. Prev. Svetlana Stojanović.

Walter A. Kaufmann, *Journal of the History of Ideas* Vol. 9, No. 4, Arthur O. Lovejoy at Seventy-Five: Reason at Work (Oct., 1948), pp. 472-491 Published by: University of Pennsylvania Press.

Fridrih Niče, *Ecce Homo*, PARTENON, Beograd, 2009. Prev. Vladimir Ćorović.

Fridrih Niče, *Tako je govorio Zaratustra*, BONART, Nova Pazova, 2002. Prev. Milan Ćurčin.

Fridrih Niče, *Rođenje tragedije*, DERETA, Beograd, 2001. prev. Miloš N. Đurić.

Fridrih Niče, *Sumrak Idola*, ČIGOJA ŠTAMPA, Beograd, 2005. Prev. Dragomir Perović

Đani Vatimo, *Subjekt i maska*, IZDAVAČKA KNJIŽARNICA ZORANA STOJANOVIĆA, Novi Sad, 2011. Prev. Saša Hrnjez.

Veb-sajtovi:

www.nietzschesource.org – Sva mesta su navedena prema oznakama koje su obezbeđene na sajtu.

www.etymonline.com

LAZAR ATANASKOVIĆ

Novi Sad

FRIEDRICH NIETZSCHE: SOCRATES AND DECADENCE

Abstract: This paper thematizes the problem of characterization of Nietzsche's Socrates as a decadent. It's aim is to show that Nietzsche's Socrates was not a decadent from the very beginning of Nietzsche's thought, and that he "becomes" decadent only through introduction of decadence as a notion in Nietzsche's mature thought. Special attention is dedicated to the chronology of emergence of the notion of decadence, and to Nietzsche's defining of this notion, all of this in order to obtain an adequate horizon from which it is possible to understand Nietzsche's Socrates as decadent. Also, this presentation insists that there is no possibility of good understanding of the notion of decadence exclusively through Nietzsche's thematization of Socrates, and that only throughout development of decadence as a notion in Nietzsche's thought, does the figure of Socrates and it's symbolical function gain a completely new position and meaning.

Keywords: Nietzsche, Socrates, decadence, decay, decadent

Primljeno: 17.2.2014.

Prihvaćeno: 4.5.2014.